

RONDALLES I LLEGENDES DEL MONTSENY

AGUSTÍ VULART I RIERA

Algunes de les rondalles i llegendes del Montseny que es descriuen en el present article de «Monografies del Montseny», han estat publicades durant els anys 1989-1990 a «Regissol», revista que pertany a l'Associació Cultural de St. Esteve de Palautordera, a la qual col·laboro aportant articles i materials bibliogràfics i fotogràfics.

Les rondalles i llegendes seleccionades i la seva ubicació són les següents:

- El drac de Vilardell (St. Celoni)
- La dona d'aigua del Gorg Negre (Gualba)
- El dolmen de Pedra Arca (Villalba Sasserra) i el menhir de Pedrafita (Aiguafreda)
- L'ermita de St. Segimon (Viladrau)
- El gegant del Montseny (Viladrau)

Abans de descriure-les m'ha semblat interessant de fer una breu descripció del que s'entén per rondalla i per llegenda, citant les persones que s'han dedicat a la seva investigació, de procedència oral o escrita, i que ens les han transmès en diferents obres literàries.

Les característiques essencials de les rondalles, tal com descriu RAMONA VIOLANT RIBERA en el seu llibre *La rondalla i la llegenda* (1990), són:

- La qualitat purament imaginària que ofereixen les seves trames.
- L'estructura narrativa total i tancada.
- La doble funció de distreure i d'al·lisonar.

Les llegendes, segons VAN GENNEP (1982), en el seu llibre *La formación de las leyendas*, són narracions localitzades, individualitzades, objecte de fe, els actes dels personatges de les quals han de tenir un fonament que sembli històric i una categoria heroica.

El primer recull de rondalles populars catalanes apareix l'any 1866, sota el títol *Lo llibre de l'infantesa. Rondallaire català*, de TERENCE THOS I CODINA.

L'any 1871, FRANCESC MASPONS I LABRÓS inicià la publicació del seu *Rondallayre*, que anà ampliant fins a un total de quatre volums, apareguts els anys 1872, 1874 i 1885. Cal destacar que el 1876 escriu *Tradicions del Vallés*,

obra amb la qual inicia la sèrie de llegendes acompanyades de comentaris de l'autor sobre l'entorn d'on es considera que provenen.

Uns altres folkloristes de l'època van ser:

PAU BERTRAN I BROS, que ens va deixar el llibre *El rondallaire català* (1909). Inclou tant rondalles com llegendes.

VALERI SERRA BOLDÚ, que va escriure *Aplec de Rondalles, Rondalles meravelloses* (1924) i *Rondalles populars* (1930-33), aquest últim amb il·lustracions de Lola Anglada.

AGNA DE VALLDAURA, pseudònim de Joaquina Stamaria, va escriure *Tradicions religioses a Catalunya* (1877).

MARIA DE BELL-LLOC, pseudònim de Pilar Maspons i Labrós, germana del folklorista Francesc, va publicar *Llegendes Catalanes* (1881) i *Montseny* (1880), el qual inclou sis mostres del llegendari local.

APEL·LES MESTRES, va publicar *Llegendes i tradicions del Montseny* (1933), amb el subtítol *Contribució al folklor català*, premiat l'any 1927 en el segon concurs «Legendari Popular Català» de la Institució Patxot.

JOAN AMADES, que inclou en el seu conjunt *Folklore de Catalunya* tot un volum dedicat a «Rondellística» (1950), degudament classificada i estudiada, que aplega 663 mostres de tradició i 623 llegendes.

PERE RIBOT, en el seu llibre *Montseny* (1975), dedica un capítol a la narració de rondalles i llegendes de diferents indrets del Montseny.

I ara us convido a llegir aquest recull de rondalles i llegendes sobre el Montseny, a cadascuna de les quals figura prèviament una descripció del llibre, i del seu autor, que m'ha permès escriure el present article.

EL DRAC DE VILARDELL

El geògraf Pau Vila, a *Visions geogràfiques de Catalunya*, transcriu aquesta rondalla de Roig i Jalpí, que he complementat amb dos relats que permeten conèixer els indrets de St. Celoni on corria el drac.

El primer és «El Barri de la Força», del llibre *Romànic del Vallès*, escrit per Ramon Vall Rimblas, i el segon és «L'ermita de St. Erasme», descrita per Mn. Jaume Vilageliu en el seu llibre *St. Martí de Pertegàs*. Llegiu ara la rondalla del drac de Vilardell:

«Avia prop de Sant Celoni un sforçat cavaller apellat En Soler de Vilardell, senyor del castell de Vilardell, que vui encara sta en peu; e també se n'avia nodrit un bell drach, prop del castell e del camín quin va de Barcelona a Gerona, lo qual se'n menjave lo bestiar e molta de la gent quin passave per lo camí desús dit». L'historiador blanenc continua

explicant-nos la llegenda bo i dient que un dia Sant Martí, transfigurat en un pobre captaire, demanava almoïna al castell, i en anar el mateix senyor a fer-li'n, aquest només trobà «una bella espasa de gran virtut». Soler de Vilardell, volent provar contra un gros roure l'espasa que tan misteriosament li havia arribat a les mans, el partí pel mig «com si fos stat una caramuxa»; li pegà amb ella sobre una roca, i l'arma hi entrà més d'un pam. Aleshores el cavaller «va conèixer que nostro Senyor volia que ab aquella spasa ell matés aquell ferotge drach».

Un dissabte, de bon matí, se n'anà amb molta devoció a oir missa a l'església de Sant Martí de Partegàs, «propet de la vila de Sant Celoni», per posar-se en gràcia de Déu abans de complir la gesta. De tornada al seu castell «se'n va vestir tot d'arnesos ben lluent, que pareixia que n'era tot un mirall; e així faé aparellar son cavall, així com lavors acotumaven fer los cavallers».

Acompanyants dels qui volgueren seguir-lo, Soler de Vilardell, portant «la spasa meravellosa de tanta virtut», anà al lloc on la bèstia solia aparèixer, però no la hi trobà. Aleshores es dirigí a «la cova hon estave lo drach, e faé brocar lo seu cavall per devant de la boca de la espluga o cova; e ab l'avalot quen faeya lo cavall, lo drach va axir de la spluga molt furiós». La bèstia fera, emmirallada, restà parada davant «aquells arnesos tan lluent». El cavaller, «havent feita oració a Déu dintre del seu cor, ab gran força quen n'avia, li'n va tirar la llança ab la qual li'n faé gran mal, car se li'n va ficar dintre, per entre les grans scates, per als pits». El drac «faé un bram mult furiós y espantable. Mes com veié en l'arnès una figura de drach tan gran com ell, més que més en l'escut, ne va restar molt sglayat, e meté's a fugir; e tantost lo cavaller va anar detràs d'aquell an la spasa a la mà, e, acostant-s'i, ab tanta força com avia li'n va donar un cop tan terrible, que li'n va segar lo coll, e'l lexà mort en aquell lloch». El cavaller, però, «va morir del verí que n'havia baxat per la spasa, e fo sabullit honorablement en la spleya de Sant Martí desús, així com mereixia».

P. Vila volgué comprovar sobre el terreny l'existència de la llegenda cavalleresca, i què en restava. (2 de gener de 1936).

Aquell dia el cel era d'un blau clar, la terra tota blanca de gebre, i el fred molt viu en aquell acanalament de la Tordera, entre els atuornaments inferiors del Montseny i del Montnegre. En l'actualitat la canal és oberta i llisa; per contra, en els temps medievals, entre els aiguamolls riberencs i el bosc selvàtic que davallava de les muntanyes, l'indret era ple d'amagatalls. La malesa bosquetana i els sots feréstecs de les torrenteres formaven un paratge a posta per a entaforar-s'hi malfactors que podien robar a malsalva als vianants que transitaven per aquell pas obligat

entre Barcelona i Girona. Quan, closa la Reconquesta, el tràfic s'intensificà, els lladres de camí ral s'ensenyoren d'aquest tros i coaccionen brutalment persones i coses, amb dany de vides i d'hisendes. La brama lúgubre de crims i robatoris acabaria per crear, a través de la imaginació popular, esparverada, una bèstia fantàstica, executora de tanta malvestat com hi succeïa, i encara més que hom no s'imaginava. Així sorgiria el drac monstruós, i així s'originà la llegenda, amb llevat d'altres contalles. És un cas de zoomorfisme com se'n troben a totes les mitologies antigues i a la mitologia popular.

La contalla que ens reporta Roig i Jalpí degué originar-se a judicar per les dades fixadores que en coneixem, pels voltants del segle XII. En aquest període fou consagrada de nou l'església de Pertegàs, que de la seva advocació primerenca de sant Celedoni passa a la de sant Martí de Tours. També aleshores s'estableixen, arran del vell camí, els templers, la missió dels quals era de protegir i acollir els vianants, que en aquella rogalia tanta falta feia per a la seguretat pública. Sabem documentalment que aquell orde religiós-militar tenia, el 1154, comanda a Sant Celoni. Al barri extremer de la vila, per la part de Girona, avui anomenat encara la Força.

En Ramon Vall Rimblas descriu el barri de la Força de la manera següent:

Entre les places de l'Estudi i del Bestiar i a l'interior de la casa assenyalada amb el número 12 de la Travessia de la Plaça del Bestiar, hi podreu veure, al pati, *l'absis de la que fou església romànica de Sant Celoni*. Què hi ha del temple a l'interior d'aquella casa, o de les veïnes, no ho hem estudiat ni creiem que ningú ho hagi fet. Al centre de l'absis, única part que podem veure, hi ha oberta una porta per comunicar la casa amb la seva eixida. L'accés al pati és facilitat amb molta amabilitat i desinterès pels habitants de la casa.

Aquestes restes, avui tan amagades, *corresponen a l'antiga pabòrdia agustiniana* que es fundà sobre l'esglesiola de Sant Celoni l'any 1088, quan fou cedida pel senyor de les Agudes, en Guillem Umbert, al monestir de Santa Maria de l'Estany amb aquesta intenció. Des de quan existia l'església, ho ignorem. En un testament de l'any 1027 que figura en el Cartulari de Sant Cugat del Vallès, entre els molts destinataris de les deixes que s'hi esmenten llegim: «*et ad. s. Sceledoni, cubo I et tonna I; et de ipsas vineas quod ibidem comparativ, ipsa decima: et alia tona que emerat, ad ipso clerico qui ibidem fuisset per missas...*» Aquest Sant Celoni al qual deixa unes bótes i aquest clergue que està al seu servei i que també hereta una bóta, per tal que celebri misses; i que és esmentat entre Ripoll,

Serrateix, Sant Cugat, Sant Benet de Bages, Santa Maria d'Urgell, Sant Pere de Rodes, Sant Llorenç de Morunys, Santa Maria de Castellfollit, Santa Maria de Caldes i fins i tot Sant Martí de Tours (*s. Martini Turonice*), ¿és el nostre Sant Celoni? No ho sabem pas, però encara que no amb tota certesa, sí que amb força probabilitats d'encertar, podem creure que ho és.

Aquesta pabordia estava enclavada dintre de la parròquia de Sant Martí de Pertegàs. I és curiós com amb el temps es transmuta la primacia, de manera que el poblat que aleshores començà a erigir-se a l'entorn de la pabordia de canonges agustins, s'ha afermat i ha esdevingut l'actual població de Sant Celoni; mentre que l'antiga parròquia s'ha anorreat i només en queda un record, conservat en l'*ermita de Sant Erasme* en la «Rectoria Vella» veïna, que està tocant la riera de Pertegàs, fora vila.

Hom pot veure arran de terra el fonament dels murs, que cloïen i fortificaven el recinte. Dins aquest, al celler d'una casa modernitzada, resten les naus i l'absis de l'església dels templers. Sens dubte aquest fou el nucli iniciador de la vila actual. De l'església de Sant Martí, on Soler de Vilardell anà a posar-se en gràcia de Déu per abatre la bèstia, no en queda si no un fragment lateral, desfigurat, posat sota la novella advocació de sant Erasme.

Mn. J. Vilageliu ens explica en el seu llibre *L'església Parroquial de St. Martí*, l'origen d'aquesta església, construïda sobre l'actual capella de Sant Erasme en el veïnat de Pertegàs, St. Celoni, i la seva relació amb el drac:

En el lloc, poc més o menys, on ara hi ha la capella que coneixem amb el nom de *Sant Erasme*, els veïns de Pertegàs, al començament del segle XII, construïren la seva església parroquial, *dedicada a Sant Martí, bisbe de Tours*, que aleshores era molt venerat a tot Catalunya vella. Amb seguretat aquesta església en substituirà una altra de més antiga, ja que la parròquia de Pertegàs existia, almenys, des de l'any 1080; encara que és ben cert que Pertegàs, com a capella, tindria vida des de molts anys abans. Ho veiem quan llegim que, el 9 de setembre del 878, Lluís «el Tartamut» en confirmava la donació feta anteriorment pel seu pare al bisbe Frondoí de Barcelona; i quan un tal Ricolf deixava en els seus testaments del 1031 i 1044 unes peces de terra i una caseta al capellà de Sant Martí perquè encomanés la seva ànima a Déu.

L'església parroquial fou consagrada pel bisbe Berenguer, acompanyant d'un bon nombre de canonges, el 8 de maig del 1106, enmig d'una alegria fervorosa i amb el concurs de tot el poble. El mateix dia hom confirmà les possessions i alous que per dret li pertanyien; i ensems se

li assenyala el sagrat, que incloïa una trentena de passes a tot el voltant del temple i havia de servir també de cementiri. La parròquia hauria de pagar cada any a la Seu barcelonina un cens de trenta-quatre diners, en moneda corrent.

Passaren una mica més de dues centúries. La fàbrica de l'església, aixecada amb tanta d'illúsió pels antics pertegassencs, havia anat envellint-se, fins i tot, amenaçava ruïna. Més tard s'emprengueren obres de reconstrucció i ampliació que duraren fins a l'any 1369. Fou clausurada durant la pesta del 1652 i al 1655 va sofrir un fort incendi.

L'inici de la decadència de Sant Martí de Pertegàs i la seva agonia, començà definitivament el 8 de novembre del 1703, quan es trasllada el culte a la nova església parroquial, per donar naixença a la capella actual de Sant Erasme.

Del castell on vivia el cavaller i on fou portada miraculosament l'espasa, en resten fragments molt arrasat de murs, sota una brolla espessa, entre pins i sureres, dalt d'un turó que domina els camins de Montnegre i de Vallgorguina i atalaia el camí ral. Prop d'aquest i vora la Tordera, al mig d'una terrassa sedimentària es troba la roca del Drac emergint tota blanca d'entre conreus hortícoles. Es tracta d'un aflorament quarsós, aïllat probablement per l'erosió fluvial d'altre temps. Hom aprofità les diàclasis naturals de la roca per a obrir-hi una petita excavació a tall de cova, dins la qual, però, a penes s'hi pot moure, ajupida, una persona; mal podia haver-s'hi amagat, doncs, una bèstia monstruosa. Si malgrat la petitesa del forat, la fantasia assenyala la roca com a amagatall del drac, cal atribuir-ho al fet que la susdita blancor del roc dins el paisatge de l'indret resulta desvetllador de fantasies.

La llegenda recollida en els *Feyts d'armes* té una mancança: no justifica la mort, impensada, del cavaller. Ens la completà sense saber-ho, bellament, un bon pagès del poblet de Montnegre. «El drac, espantat de la brillantor del cavaller, s'entafora a la cova; Soler de Vilardell s'hi atansa, aixeca l'espasa meravellosa, i murmura:

*«Braç de virtut,
espasa de cavaller,
roca i drac
jo partiré»*

L'acer fendeix la pedra i occeix la bèstia. Radiant, el cavaller enlaira amb crits de joia l'espasa victoriosa per anunciar-ho a la gent que espera anguniosa a l'altre costat de la Tordera. Amb l'adelerament d'aterrar la fera, però, Soler de Vilardell ha desvirtuat parcialment l'efecte del conjur

pel fet d'haver transposat els mots dels primers versos, puix que havia de dir:

«Espasa de virtut,
brac de cavaller...»

Una gota de sang emmetzinada del drac, que degotava per l'espasa enlairada, li caigué al damunt, i el brau i noble senyor de Vilardell morí de sobte».

En la fredor del matí gebrat, les paraules de la tradició, que eixien feixugues de la boca d'aquell bon home del Montnegre, ens amararen amb una alenada de càlida emoció, com si de cop i volta una deu calda hagués brollat de les entranyes de la terra.

LA DONA D'AIGUA DEL GORG NEGRE DE GUALBA

Aquesta llegenda és descrita per diferents autors. La més antiga és la realitzada pels escriptors i polítics Pau Piferrer i Francesc Pi i Margall, l'any 1839, en la col·lecció *Recuerdos y bellezas de España*, amb el títol «El Gorg Negro y el salto de Gualba».

Al pie de aquel pueblo (Gualba) empiezan las faldas pintorescas del Montseny, entre cuyos árboles seculares baja con estruendo el misterioso río Gualba. Reina en ellas la soledad, y sólo turba su silencio la voz de las aguas que, ora descenden con majestad desde una cumbre á un valle, ora saltan de repecho en repecho entre márgenes floridas, ora van á èrtese en el Gorch Negro (sumidero), en cuyas orillas tristes y silenciosas es fama que celebran el sábado las brujas, en cuyo abismo sin fondo habitan los magos y los hechiceros, de cuyos bordes se exhalan, al decir de algunos, los gritos agudos y plañideros de cien víctimas.

Si al visitar ese Gorch ha distinguido el viajero una cruz de hierro en alguna de las colinas inmediatas (hace unos veinte años que esta cruz fue derribada, se cree por unos cazadores, no existiendo vestigio alguno de ella, si bien toda la gente de alguna edad la recuerda), y desea saber la significación de ese símbolo en medio de tan tristes soledades, no espero oír la voz de la tradición sino la de la historia. Formábanse á menudo en torno del Gorch nieblas que iban creciendo lentamente y doblaban en alas del viento las alturas. Negras como la noche, descendían pausadamente de las altas cumbres y azotaban la llanura de Gualba con el rayo y el granizo. Al estallar la tempestad, los bosques se estremecían,

doblaban el huracán los árboles, el fuego e Dios removía hondamente la tierra, las flores, ajadas y marchitas, cubrían el suelo con las hojas desprendidas de sus tallos. El perro aullaba tristemente en la cabaña, el jabalí salía como á pesar suyo de su guarida y cruzaba despavorido el llano, saltando los torrentes. El labrador no cesaba de llorar sobre sus campos desolados: á su alrededor veía languidecer á su esposa y morir de hambre á sus hijos. Invocaba á Dios, y Dios se mostraba sordo á su plegaria; imploraba la caridad de sus semejantes, y la caridad parecía morir al sonido de sus palabras. Mas él tenía aún fe, y no sabía ver en Dios la causa de sus quebrantos. Observó que asomaba siempre en la misma cumbre la nube aterradora: recordó el Gorch, antiguo palacio de hechiceros, y vió en ellos el origen de su desventura. Desde entonces díjose que, horas antes de empezar la tormenta, se conmovían las márgenes del sumidero al ruido invernal de los espíritus; aseguróse que las nieblas no eran sino el velo con que se encubría el genio enemigo de la comarca, y hasta los hubo que creyeron haber oído en el aire, después de la tempestad, una estrepitosa carcajada de triunfo. El cura de Gualba, deseoso de poner remedio á tantos males, convocó a los cristianos de su diócesis. Al son lento y melancólico de una campana salió de su iglesia, seguido de una multitud numerosa; y rezando salmos, que repetía fervorosamente el pueblo, se trasladó al Gorch, donde conjuró las aguas y exorcizó los montes, y mandó fijar en las cumbres la cruz, en que debían estrellarse las nubes con que envolviese en adelante el rey de aquel abismo. Después de tan piadosa ceremonia, es fama que raras veces ha vuelto la niebla á azotar con furia la llanura. Cuando, después de haber recordado el viajero esta historia, eche una mirada en torno suyo y aplique atentamente el oído á los débiles murmullos que animan esas riberas, no sólo concebirá la posibilidad del hecho, si que también reconocerá en el carácter sombrío de esos lugares el origen de tantas tradiciones como conservan aún los habitantes de las faldas orientales del Montseny. Las vastas masas de sol y sombra que se dividen el espacio; el Gualba que baja con furor entre márgenes desnudas y pierde de improviso en el Gorch, su voz y su pureza; el lento susurro de los árboles; el ave que cruza piando el aire; el lobo que aúlla en la profundidad de los bosques; el eco que á lo lejos repite tristemente todos esos acentos agrestes de la naturaleza; la soledad, la inmensidad, todo hablará con fuerza á su fantasía y, cegando los ojos de su razón, poblará el aire que respire de sombras fantásticas, de hijas del agua, de ninfas encantadas que danzarán y se agitarán a sus oídos. ¡Oh! la naturaleza, toda misterio y poesía, es una fuente inagotable de goces para la imaginación del hombre.

Una altra narració va ser realitzada per Víctor Balaguer en el seu llibre *Al pie de la encina* (1893), que va escriure durant la seva estada, l'any anterior, a la casa pairal de Can Blanc de Gualba. El capítol el va titular «La encina centenaria. La leyenda de la mujer de agua»:

La tarde era calurosa como que estábamos á mediados de Julio, y abandonamos el elegante salón para ir á buscar el fresco del campo y la sombra deliciosa de los árboles, todo lo cual hubimos de encontrar bajo la anchísima copa de una encina verdaderamente monumental que se eleva á pocos pasos de la casa.

Es en efecto una encina corpulenta y centenaria, de esas que se llaman de desmayo porque sus ramas, como si tuvieran naturaleza de sauce, se doblégan é inclinan buscando la tierra, al propio tiempo que su tronco se abalanza y tuerce cual si fuese á desplomarse vencido de su gran pesadumbre. Fué ya necesario un día levantar una pared para contener el declive de las tierras, que se venían abajo, y la encina tras ellas. Es un árbol que hay que cuidar, y también mimar, primeramente porque así lo exigen su grandeza y venerable senectud, y luego porque, tan antiguo casi como la propia casa, va unido a ésta, á su tradición y á su historia. Es encina que merece una visita de honor por parte de los pintores y de los poetas á quienes la suerte pueda conducir á Arbúcias, pues que si en ella encuentran los unos modelo y enseñanza, en ella también hallarán los otros poesía y leyenda.

En efecto, el árbol recuerda la tradición de Casa Blanch que voy á contar, según bajo sus ramas me contaron.

Una tarde, allá en los buenos y lejanos tiempos de las leyendas, sesteaba plácidamente sondormido al pie de la encina el señor de Casa Blanch, que era gallardo mancebo y atrevido cazador, cuando llegó á sus oídos una dulce voz de mujer entonando una canción de amores.

Así cantaba la voz:

*Si l'aigua es plata, la mía amor,
la mía amor, menina,
la mía amor,
no pas mon cor, menina,
no pas mon cor,
que tot es or.*

El señor de Casa Blanch creyó estar soñando, y como la voz acertara á callarse en aquel momento, volvió a sondormirse para seguir su siesta. Poco hubo de tardar en dejarse oír nuevamente la voz, pura, dulce, argentina, rasgando los aires, como si bajara del cielo.

*Si l'ayre gebra, la mía amor,
la mía amor, menina,
la mía amor,
no pas mon cor, menina,
no pas mon cor,
que tot es foch.*

Movido por secreto é irresistible impulso, se levantó el mancebo y acercandose cautelosamente al sitio donde sonaba la voz, vió á una hermosa y garrida joven, de singular y peregrina belleza, perezosamente recostada á la vera del arroyo, que era entonces linde de la hacienda. Poco tardó en entablar conversación con ella requiriéndola de amores; y aún el sol no había desaparecido tras la región montuosa que cierra el valle, cuando ya la enamorada pareja se había jurado amor eterno, aviniéndose la desconocida á ser esposa del señor de Casa Blanch; dueña y señora de su corazón y ricas heredades.

Efectuóse la boda con toda la pompa y todo el estruendo con que se celebraban las bodas en los tiempos legendarios y por espacio de algunos años no hubo en el mundo matrimonio más feliz, más enamorada pareja, ni dicha más constante. Todo sonreía al señor de Casa Blanch. Sus campos daban óptimos frutos, sus cosechas no se conocieron mejores ni más abundosas de memoria de hombre, y, fruto de bendición, un niño como una estrella y una niña como un sol vinieron á ser la alegría de aquella casa bendita, hacia la cual iba cada día extendiendo sus pobladas ramas, en señal de cariño, la encina centenaria bajo la que había ido la voz misteriosa á despertar los sentidos del señor de Casa Blanch en sus momentos de duerme y vela, para llamarle á nuevos destinos y abrirle nuevos horizontes.

Una sola condición impuso là gentil doncella al gallardo mancebo el día que le entregó su corazón y su mano, la de que nunca le preguntase su nombre ni su origen, ni nunca le llamara mujer de agua (*dona d'aigua*). El día que tal hiciera sobrevendría una gran catástrofe, terminándose la dicha y la paz del hogar.

Accidentes de la vida, circunstancias internas de familia, hicieron andando el tiempo que surgiera cruel desavenencia entre los esposos. El marido, cediendo á uno de esos raptos de cólera que á veces se desencadenan de repente en el corazón, como la tempestad en los ires, amenazó á su compañera, dirigiéndole entre otras injurias estas palabras:

—¡Anda allá, tú que ignoro de qué vulva naciste. Anda allá, mujer de agua!

Al oír estas frases palideció la esposa, transmutándose repentina-

mente en sus facciones, en sus modales, en su ser; y saliéndose de la casa, sin decir palabra, emprendió desenfrenada carrera, descompuesta, desemejada, furiosa, insensible á todo, desamorada, flotantes los cabellos y la veste, en dirección al sombrío Montseny que ante ella se alzaba, y que parecía extender sus negras selvas como brazos abiertos para atraerla y recibirla. Arrepentido el esposo, tremulosa la voz, y remordiente la conciencia, se lanzó tras ella dando voces lastimeras y clamoreando perdón y piedad con acentos del alma que pudieron conmover las peñas, pero no el corazón de su fugitiva. Así llegaron, uno en pos del otro, y en vertiginosa carrera, hasta la orilla del insondable y misterioso *gorch negre*, donde la mujer se arrojó desalada, desapareciendo entre las aguas a la vista del infeliz esposo.

Desde aquel día la paz huyó de Casa Blanch, y con ella la ventura. Todo fué de mal en peor para el dueño de la casa, que parecía caminar á su ruina como antes á su grandeza. Sólo una cosa singular ocurría en el seno de aquella familia. Cada mañana la casa aparecía limpia y aseada sin aderezarla nadie, y los niños peinados y vestidos con esmero y elegancia, sin que nadie cuidara de ellos.

Preguntóles un día su padre que quién aseaba la casa y les vestía, y contestaron que era su madre, la cual se presentaba todas las mañanas con la primera luz del alba, desapareciendo antes que nadie se levantara.

Una mañana, el triste padre, acariciando á su hija, encontró dos perlas en su blonda cabellera. Eran dos lágrimas de su madre.

Quiso varias veces levantarse antes del alba para sorprender á su perdida esposa. Cuantas veces lo intentó fué en vano. Cada mañana un letargo soporífero, un sueño de muerte se apoderaba de él, sin poder vencerlo, y sólo se despertaba cuando, alto el sol, había desaparecido su esposa.

Jamás se volvió a saber de la dama de agua; pero por espacio de mucho tiempo aparecían las lágrimas de la madre convertidas en perlas en la cabellera de la hija. Y así es como la casa volvió a recobrar su bienestar y su riqueza.

L'última llegenda és de l'aplec realitzat per Apel·les Mestres en la seva obra ja citada *Llegendes i tradicions del Montseny*, que porta per títol «El Gorch Negre».

A la plassetta que hi ha damunt del Gorch Negre de Gualba, s'hi reunien per ferhi les *ballades* les bruixes i els dimonis, i en sortien les Dònes d'aigua. Una d'aquestes és la que va casarse ab l'hereu de cà'n Blanch, d'Arbúcies. El Gorch pertany encara a cà'n Prats, de Gualba, descendents de cà'n Blanch.

Allà dalt varen plantarhi tres creus per *comanir* (exorcisar) tota aquella mala nissaga de bruixes i dimonis, i van trèurels a tots menos un de coix, que'ls demanà per favor que no'l traguessin, prometentlos que mai-més no els faria cap mal.

Antigament el terme de Gualba es veia a cada dos per tres castigat per tempestats horroroses d'aigua i pedra i llamps i centelles, que arrasaven els camps i capolaven els boscos portant la ruïna a aquell terme.

Tothom havia reparat que les tempestats esclataven després d'aparèixer al cim de la montanya un nuvolot molt negre, i no faltà qui observà que després que la tempestat havia fet el seu malifet, se sentien en l'aire grans rialles d'alegria.

Ara bé: darrera de la montanya ont se formava el núvol de la tempestat queia el Gorc Negre, i tampoc faltà qui s'adonà de que, poques hores abans del desfet, les aigües del Gorc rebullien, s'encabritaven i feien una remor estranya, i que d'elles se'n alçaven unes boires que, pujant montanya amunt, formaven al cim el nuvolot malastruc. Ja de temps antic se sabia que al Gorc Negre hi vivien bruixes i bruixots, i en fi ja no es dubtà més de que tota la malura que queia sobre el terme de Gualba venia d'aquella endimoniada trepa que vivia al Gorc Negre.

Llavores va ser quan el rector de Gualba, per posar remei a tants mals, seguit de tots els seus feligresos, se'n anà en processó al Gorc Negre, va ferhi aspergis per obligar a bruixes i bruixots a viure fermats al fons de l'aigua, i manà plantar una creu al cim de la montanya ont abans se formava el núvol negre.

I sembla que des d'aquella hora ençà, el terme de Gualba s'ha vist sempre més lliure d'aquelles grans tempestats que en el temps antic tant i tant el castigaven.

EL DOLMEN DE PEDRA ARCA I EL MENHIR DE PEDRAFITA

Quan la revista «Reguissol» va publicar aquestes llegendes (juliol-agost 90), Lluís Vila va fer una narració introductòria al món dels monuments megalítics. Considero interessant fer-ne la transcripció, seguida de les dues llegendes.

Però en realitat, quan varen ser construïts els megàlits?

Els megàlits varen començar a ser construïts ara fa més de 6.000 anys i deixaren de ser utilitzats vers el segon mil·leni a.n.e., o sigui que va ser un tipus de construcció que va perdurar més de 3.000 anys. En el transcurs d'aquests anys els tipus de construcció dolmènica anaren variant, encara que conservaven els seus trets essencials.

Com són els megàlits, són tots iguals?

Com hem assenyalat, les construccions dolmèniques varen perdurar més de 3.000 anys, això vol dir que la seva construcció va anar modificant-se amb el pas del temps, malgrat les limitacions tècniques i tecnològiques que tenien els seus constructors i les imposades per la utilització de grans pedres. A diversos indrets del món se'n troben, i molt especialment a l'Europa Occidental. A Catalunya, concretament, se'n diferencien quatre tipus, segons les tècniques constructives que presenten: el Sepulcre de Corredor, el més antic (3.200-2.500 a.n.e.); la Galeria Catalana (2.500-2.100 a.n.e.); les Càmeres Simples (2.100-1.500) i la Cista Megalítica, la qual va perdurar des dels inicis de les construccions dolmèniques fins a finals de l'Edat del Bronze (el 1.200 a.n.e. aproximadament), moment que deixen de reutilitzar-se.

Aquests diferents tipus de megàlits es caracteritzen per l'existència d'uns trets morfològics comuns: es construeixen amb grans blocs de pedra, col·locats verticalment fent un corredor (en els dos primers tipus) i una càmera. Aquesta estructura és coberta per altres lloses, també de grans dimensions. Tota aquesta construcció es tapava amb una gran pila de terra i pedres (anomenat túmul), el qual es delimitava amb unes pedres clavades al sòl (el *cromlech* o anell) col·locades de forma circular i que servien per evitar l'esllavissament del túmul i l'esfondrament de tota l'estructura. Altres tipus ben diferents són els menhirs, pedres clavades verticalment, de grans dimensions, i que a voltes presenten algun tipus de gravat.

Observem, doncs, que els constructors de megàlits ja tenien importants nocions d'arquitectura. Cal pensar que els mitjans tècnics dels quals disposaven eren escassos i, això no obstant, existeixen exemples prou sorprenents que ens demostren la seva habilitat i la gran importància que havien de tenir per a ells aquestes construccions. Per citar un exemple prou pròxim, tenim el dòlmen de Can Gol (la Roca del Vallès) que pertany a la tipologia de les Galeries Catalanes grans, el qual estava format per un túmul de 16 m. de diàmetre.

El trasllat i l'aixecament de les seves pedres havia de ser una tasca prou difícil. ¿Us heu qüestionat com tallaven les pedres, com les transportaven o les elevaven?

Quina era la seva funció?

Els megàlits són construccions identificades, bàsicament, pel seu caràcter funerari. Després d'haver estat sotmès a un procés de descarnació, les restes òssies del mort eren introduïdes a l'interior del megàlit, acom-

panyades d'algun dels objectes més significatius d'aquella persona: braçalets, collars, eines diverses de sílexs i d'os, ceràmiques i altres objectes. En alguns casos, a l'interior dels atuells ceràmics, s'ha pogut constatar la presència de restes d'aliments. Això ha fet pensar, als investigadors, en l'existència d'algun tipus de ritual relacionat amb la vida del més enllà, fet ja documentat en altres civilitzacions i cultures, com l'egípcia, per citar un exemple.

Qui foren els seus constructors?

Els seus constructos, per dir-ho d'alguna manera, no pertanyien a una gran cultura homogènia que s'havia expansionat per Europa i el món, tampoc no eren picapedrers especialitzats en aquestes construccions, tal com es pensava fins no fa massa. L'arqueologia ha permès constatar que les construccions megalítiques són el resultat del tipus d'organització social que tenien i no al contrari.

Els grups humans responsables d'aquestes construccions foren diversos, tant en el temps com en l'espai. En termes generals podem caracteritzar els autors d'aquestes construccions tot dient que estaven formats per petits grups humans, units per vincles tribals. La seva economia es caracteritzava per la pràctica d'una agricultura primitiva, centrada en la producció, a petita escala, de cereals, de la pastura, de la recol·lecció de productes silvestres, de la caça... Cal destacar que a partir del 2500 els pobladors d'aquestes terres començaren a treballar el coure i posteriorment el bronze, encara que ho feien a base de martellejar-lo. No coneixien la tècnica de la fosa dels metalls.

Aquests grups humans, que mantenien una relació estreta amb el seu medi, s'agrupaven en petits assentaments de cabanes, fetes amb materials peribles: troncs, branques, fang. La peculiaritat d'aquests assentaments era el seu caràcter mòbil.

La llegenda del dolmen de Pedra Arca, situat entre Villalba i Llinars, segons conta Francesc Barbachano, diu:

«En la época medieval fué construido sobre una obra romana, el puente gótico de *Martorell*, conocido popularmente con el nombre de *Puente del Diablo*. Cuenta la leyenda que en tiempos remotos y junto a la margen izquierda del río Llobregat, había un Hostal que tenía que proveerse de agua de una fuente situada al otro lado del río. Pero un día agreste y tormentoso la corriente se llevó el viejo puente del lugar, con lo que el paso hasta la proveedora fuente tenía que efectuarse a través del propio río.

El menhir de Perafita (Aiguafreda)

Una de las sirvientas del Hostal, era la encargada de aprovisionar a éste del agua necesaria y para ello se pasaba todo el día haciendo viajes de un lado a otro del río llenando tinajas en la alejada fuente, hasta que el cansancio y el frío por la humedad que se veía obligada a soportar la vencían. Fue durante una de esas jornadas y como quiera que el río bajaba embravecido, que la muchacha desalentada por la ingratitud del duro trabajo exclamó en voz alta: “Vale más darse al diablo que tener que hacer tantos viajes mojándome, para ir hasta esa maldita fuente”.

De repente y como por obra de encantamiento la dolida sirvienta, se vió sorprendida con la aparición de un apuesto caballero, que dirigiéndose a ella con vehemencia le dijo:

—Tranquilízate mujer, pues estás de enhorabuena.

—¿Quién sois vos?, preguntó atónita la muchacha olvidando por un momento su mal humor.

—Yo soy tu ángel salvador y para aliviarte construiré un puente en una sola noche, para que terminen todas tus incomodidades, pero a cambio tienes que darme tu alma.

La joven de cuya voluntad se había apoderado el misterioso personaje, aceptó la proposición, entrando en un instante en un éxtasis desvanecedor.

El misterioso caballero se regocijó ante la fácil presa y se puso a trabajar afanosamente. Alzó el vuelo diabólico y a la velocidad del vértigo empezó a transportar grandes piedras traídas desde la montaña del *Montseny*, hasta el lugar prometido sobre las aguas del río *Llobregat*.

A la media noche y cuando apenas faltaban unas cuantas piedras para concluir la construcción del puente, la muchacha volvió en sí de su pasajero encantamiento. Llena de pavor por lo que contemplaban sus ojos, corrió hacia el Hostal para alertar a su dueña de lo sucedido.

La hostelera tras conocer los hechos, tranquilizó a la joven y le prometió librarla del embrujo diabólico. Corrió al gallinero y arrojó un cubo de agua sobre los gallos que permanecían dormidos. Estos, al sentirse súbitamente mojados empezaron a cantar, despertando así a los gallos de las casas lindantes, los cuales respondieron a los cantos.

Tal fue el poder del eco del canto de los gallos, que éstos pasaron de población en población, oyéndose de una a otra comarca.

El diablo que seguía afanoso su vuelo, transportando las pesadas piedras oyó el canto surgido de alguno de los corrales de *Palantordera*.

Fué entonces cuando creyendo que estaba amaneciendo, este se vió perdido pues todo su poder diabólico se desvanecía con la luz del día, ya que tan sólo la oscuridad favorecía sus poderes luciferinos.

Lleno de ira, por la adversidad que ello suponía para la culminación de sus malignos propósitos. Adversidad que ni siquiera él con su poder diabólico había previsto, arrojó con rabia las monumentales piedras a su paso volátil *entre Villalba y Llinars*, cayendo éstas con gran fuerza en el lugar denominado “Pedra Arca” donde permanece aún el dolmen a pesar del transcurso de los siglos. Así pues, en el “Dolmen de Pedra Arca” del más rancio megalítico, constituido en monumento funerario, quedó para siempre enterrado el diabólico sueño de la joven sirvienta que a punto estuvo de dar su alma al diablo.

(Una vieja tonadilla cuenta la creencia popular que antiguamente a estos monumentos megalíticos de tipo funerario, se les atribuía las propiedades de un gran amuleto que prodigaba la suerte a los pueblos que lo poseían.)»

El Menhir de Pedrafita, que es troba sobre Aiguafreda, a prop de diversos dòlmens situats al sud-oest del Pla de la Calma, en una zona delimitada per les rieres de Picomena i de Martinet i el Turó de Montgrós i St. Salvador de l'Avençó.

Sobre el seu origen, Juan Viñallonga diu:

«Cuentan que Santa Madrona iba con una enorme piedra en la cabeza para contribuir a la finalización de las obras del nuevo campanario de *Seva*, la Santa, joven y bella, iba caminando por el tortuoso sendero que le conducía a Seva con la enorme piedra sin aparente dificultad, es más, aprovechaba el camino para ir cosiendo y ganar de esta forma un tiempo, así iba la Santa andando hasta que topó con otro caminante que le dió la nueva de que Seva ya tenía campanario nuevo y acabado, al oír esto Santa Madrona dejó la gran piedra en el lugar llamado pedrafita y desde entonces allí está erigido en recuerdo de aquél suceso.»

L'ERMITA DE SANT SEGIMON

Ramon Vinyeta és l'autor del llibre titulat *Matagalls* (1991), on descriu d'aquesta manera l'ermita de St. Segimon:

Després del Matagalls, fita principal de les excursions al Montseny central, cal situar-hi el santuari de Sant Segimon, edificat en un dels llocs més abruptes i espectaculars de la muntanya i no lluny de la famosa Creu claretiana. Els edificis, ben nombrosos, formant un petit veïnat, són talment penjats en una cornisa de la cinglera, dominant un ampli panorama que té en primer terme l'alta vall de la riera Major, amb la població de Viladrau centrant el paisatge. Més enllà se succeeixen les afraus guillers limitades per la llarga corrua de les cingleres de Tavertet. Tancant l'horitzó es pot identificar la llarga serralada pirinenca, destacant-se el Cadí, el Puigmal, el Bastiments i el Canigó.

Els muntanyencs autèntics que visitin Sant Segimon, caldrà que estiguin disposats a rebre una greu decepció, una sotragada espiritual: la presència d'un conjunt de ruïnes, cada cop més progressives. I es faran la pregunta...: com és possible tot això, tan a prop del Matagalls...? Qui

són els que tenen en llurs mans les possibilitats d'evitar tan ignominiós espectacle, i no fan res, o no deixen que s'hi faci res? Deuen ignorar l'axioma tan conegut i popular que diu: «la gent enraonant s'entén». Vegem què en diu la muntanyenca-poetessa Maria Font, després de contemplar tan lamentable ruïna:

*«Quin capvespre t'ha pres, que no s'acaba...
Qui t'ha vist i qui et veu, Sant Segimon...!
El teu esperit fa temps que va deixar-te,
però in tros de tu, roman en aquest món;
més, què has fet dels aplecs, de les trobades,
de les centúries i de les processons...»*

*Quina agonia tan cruel i llarga!
Ningú et guareix, ningú t'abat del tot,
però al teu voltant un gran silenci hi plana,
un gran silenci, pressagi de la mort.»*

I pensar que les bones obres, les accions positives i l'altruisme a mans plenes és el més plaent i enriquidor d'aquest món.

Davant de tan decebedora situació és millor deixar de banda explicar els orígens i la llarga història de Sant Segimon, tot esperant que s'esdevingi una mena de miracle que en faci possible una nova renaixença. Amén.

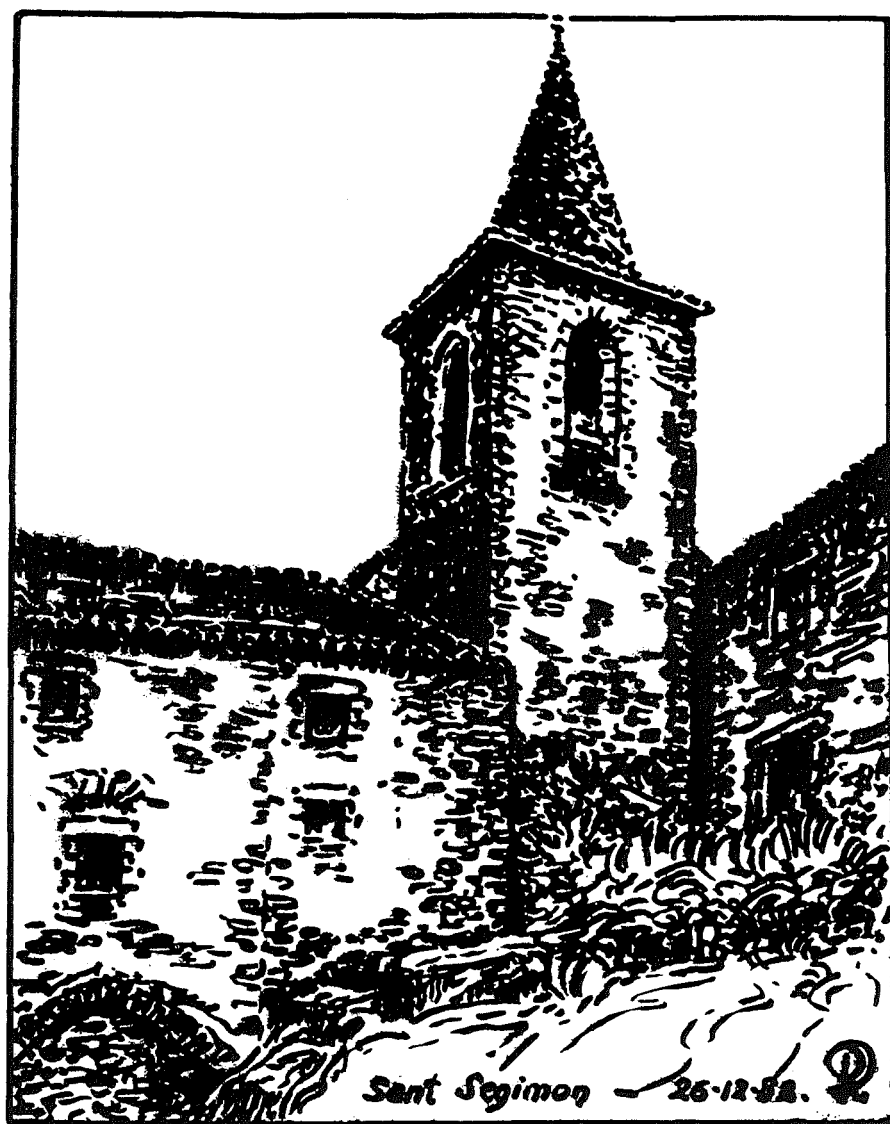
Bé, no parlaré de la història, però sí que puc contar els orígens segons la llegenda d'Apel·les Mestres «L'ermita de St. Segimon», de la seva obra ja citada *Llegendes i tradicions del Montseny*, que diu:

Per fer les obres d'aquesta ermita, que per sa situació feia difícilíssim l'acarreu dels materials necessaris, tots els devots i devotes del sant van posarse en cordó ò filera tot el llarg del camí ont no podien transitar els matxos; i, de mà en mà, van anarse passant teules, mahons, llates, quadrats, i, en fi, tots els materials que calgueren per construir l'ermita.

Aquest acte de devoció es dóna per històric.

Com a prova de la devoció a St. Segimon per la gent de la regió del Montseny, transcripció del llibre *Montseny*, la cançó tradicional que Mn. Pere Ribot va trobar i que és cantada a l'aplec:

*Lo dia de Sant Jaume
fan festa a tot lo món;*

Sant Segimon des del camí de Collformic.

els fadrins de Centelles
 van a Sant Segimon.
 Entren a la capella
 lo sant a visitar;
 després n'eixen defora
 i es posen a sonar.
 La musica n'és bona,
 musica molt suau;
 no hi faltaran donzelles
 del lloc de Viladrau.
 Entrant a la capella
 d'aquell beneït sant,
 n'hi ha dues donzelles;
 són per enamorar.
 L'una se'n diu Pauleta
 i n'és la més galant;
 ne té la cara hermosa,
 n'apar un diamant.
 Los jóvens la contemplen
 dient-li primors mil:
 «Floreta de muntanya»,
 «Primavera» i «Abril».
 Lo romaní i la mata
 no en llencen tanta olor:
 de mata, en sou la grana;
 de romaní, la flor.
 Ella n'és molt hermosa,
 no se li pot negar;
 de donzelles com ella,
 a Espanya no n'hi ha.
 La festa ha estat completa,
 los fadrins ja se'n van;
 adéu-siau, ninetes,
 ninetes fins altre any.
 Ja pugen per la costa,
 costa de Viladrau,
 i la Pauleta els crida:
 «Fadrins, adéu-siau!».

EL GEGANT DEL MONTSENY

Aquesta és una llegenda que narra Apel·les Mestres en el seu llibre ja citat, i diu:

—I gegants? ¿No teniu esment si n'hi havia hagut al Montseny?

—Prou. Altre temps n'hi havia un que li deien l'Avi Ismé, i sortia totes les nits a la vall de Viladrau. De vegades se'l veia encamallat damunt de la serra, cama-cí cama-llà com si anés a cavall. Altres vegades l'havien vist aixerrancat, un peu en una carena i un peu a l'altra, passantli el riu per sota les cames. El meu avi deia que més d'un cop havia vist l'Avi Ismé gambejant per la serra i saltant d'una carena a l'altra.

—¿I no n'havíeu sentit contar res més?

—No'm recordo d'haverne sentit res més que lo que acabo de contarli.

Podria continuar, però crec que és bo que la tasca de descobrir noves rondalles i llegendes sigui feta pel mateix lector, i deixo la porta oberta perquè cadascú pugui fer-ho segons la seva curiositat.